

AIŠKINAMASIS RAŠTAS
DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ASMENŲ, NUKENTĖJUSIŲ NUO 1939-1990 METŲ
OKUPACIJŲ, TEISINIO STATUSO ĮSTATYMO NR.VIII-342 5 STRAIPSNIO PAKEITIMO
ĮSTATYMO PROJEKTO

1. Įstatymų projektų rengimą paskatinusios priežastys, parengto projekto tikslai ir uždaviniai:

Per keturis Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo (toliau – Įstatymas) 5 straipsnio 2 dalies 5 punkto taikymo metus išryškėjo teisinio reguliavimo trūkumai, kuriuos reikėtų pašalinti.

Pagal esamą teisinį reguliavimą tremtinio teisinio statuso negali įgyti dalis asmenų, gimusių buvusių tremtinių, politinių kalinių šeimose už Lietuvos ribų (tremtyje), nes dabartinė Įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 5 punkto redakcija jų atvejų neapima.

Dalis represavimo vietose laikinai likusių gyventi buvusių politinių kalinių ir tremtinių neturėjo Lietuvoje kur sugrįžti ir apsigyventi, nes represuojant buvo konfiskuota jų nuosavybė, gyvenamieji pastatai dažnai būdavo nukeliami, o dar dažniau – sunaikinami ar suvisuomeninami arba juose apgyvendinami svetimi žmonės. Nuosavybės grąžinimo klausimas buvo sprendžiamas tik po represuoto asmens rehabilitavimo, o masinis rehabilitavimo procesas prasidėjo tik 1990 m. Prie vėlesnio šių asmenų sugrįžimo prisidėjo ir lėšų iš naujo įsikurti Lietuvoje stoka.

Dalis buvusių represuotų asmenų, nors ir turėdami formalų leidimą grįžti į Lietuvą, negalėjo sugrįžti į ją gyventi ir dėl bendrų politinio, administracinio pobūdžio suvaržymų, kylančių iš to meto totalitarinio ir okupacinio režimo vykdytos represuotų asmenų diskriminacinės politikos, ir tuo metu už Lietuvos ribų jiems gimė vaikai. Nereti atvejai, kai, pavyzdžiui, tremtinių šeimoje už Lietuvos ribų gimė trys vaikai, du iš jų įgijo tremtinio teisinį statusą, nes gimė tėvų tremties laikotarpiu, o trečiam, taip pat gimusiam už Lietuvos ribų, tačiau pasibaigus tėvų tremties laikui, suteikti šį statutą nėra teisinio pagrindo.

Sovietinės okupacijos metais dėl Lietuvos SSR veikusių administracinių institucijų ar atskirų pareigūnų priešiško sugrįžtantiems represuotiems asmenims būdavo sunku Lietuvoje įsikurti (prisiregistruoti, įsidarbinti). Toks žinojimas ir tuo metu dominavusi represuotų asmenų teises ribojanti diskriminacinė politika apsunkindavo ir atitolindavo sugrįžimą arba nuo greitesnio sugrįžimo sulaikydavo.

Tremties vietose (specialiose gyvenvietėse) veikiančios represuotų asmenų priežiūrai ir kontrolei skirtos specialiosios komendantūros ar MVD (Vidaus reikalų ministerijos) vidaus reikalų skyriai, kurių įskaitoje tremtiniai buvo ir kur turėdavo nuolat atsižymėti, kad neišvyko ar nepabėgo, kartais nepranešdavo apie tai, kad jau leidžiama sugrįžti ir apsigyventi Lietuvoje, o apie nepranešimą archyvinių duomenų nėra.

Taip pat būdavo priverčiama pasirašyti, kad jie paleidžiami iš tremties (išregistruojami iš tremtinių įskaitos), tačiau atsisako vykti į Lietuvą. Net po leidimo grįžti gyventi į Lietuvą suteikimo represavimo vietose, kai kada toliau buvo taikomos specialios įskaitos (komendantūros sąlygos), jų neišregistruodavo ir tebebuvo laikomi tremtinių įskaitoje bei administracinėje priežiūroje. Taip pat būdavo atvejų, kai tam tikrą laiką jų neatleisdavo iš darbo vietų ir neatiduodavo asmens dokumentų.

Leidimus gyventi Lietuvoje suteikdavo Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo ir Lietuvos SSR Ministrų tarybos specialios komisijos, nagrinėjusios prašymus paleisti iš tremties ir leisti grįžti gyventi į Lietuvą.

Gana dažni atvejai, kai už Lietuvos ribų gimę asmenys nežino tikslų šeimos negrįžimo gyventi į Lietuvą priežasčių ir aplinkybių. Jie neturi jokių įrodančių dokumentų apie galimybių sugrįžti į Lietuvą suvaržymą ir ribojimą jų tėvams, nes praėjo labai daug metų ir daugumos tėvai jau yra mirę. Todėl jie negali kreiptis į bendrosios kompetencijos teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto – galimybių sugrįžti į Lietuvą suvaržymo – nustatymo pagal Įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 5 punkto b papunktį.

Istoriografijoje pažymėta, kad paskutiniai iš Lietuvos represuoti asmenys iš tremties vietų buvo paleisti vadovaujantis Sovietų sąjungos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo 1963 m. gruodžio 6 d. įsaku (pridedama su vertimu), o pagal šį įsaką jie iš tremties pradėti paleisti 1964 m., tačiau be teisės gyventi Lietuvoje, o sugrįžti į Lietuvą galėjo tik gavę Lietuvos SSR Ministrų Tarybos leidimą gyventi Lietuvoje. Kol gaudavo tokį leidimą, pasiruošdavo ilgai kelionei, sugrįžimas dar papildomai užtrukdavo.

Pažymėtina, kad 1956-1961 m. laikotarpiu buvo priimti kiti panašūs Sovietų sąjungos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsakai, kuriais tremtiniai buvo paleidžiami iš tremties vietų, tačiau apribojant gyvenamosios vietos pasirinkimo teisę, t. y. uždraudžiant grįžti ir gyventi Lietuvoje.

Objektyvias priežastis ir aplinkybes, dėl kurių buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai iki 1965 m. negalėjo sugrįžti nuolat gyventi Lietuvoje, pirmiausia nulėmė pats jų represavimo faktas.

2. Įstatymo projekto iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai:

Projektą inicijavo ir parengė Seimo narė Angelė Jakavonytė.

3. Kaip šiuo metu yra reguliuojami įstatymo projekte aptarti teisiniai santykiai:

Šiuo metu pagal Įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 5 punkto b papunktį tremtiniais prilygintais asmenimis pripažįstami: asmenys, gimę (įvaikinti): buvusių politinių kalinių ar tremtinių šeimose už Lietuvos ribų, jeigu bent vienam iš tėvų (tėvių) buvo suvaržytos galimybės sugrįžti į Lietuvą, ribojamas gyvenamosios vietos įregistravimas ir įsidarbinimas Lietuvoje ir dėl šių aplinkybių jis per 6 metus nuo leidimo grįžti į Lietuvą datos nebuvo sugrįžęs į Lietuvą, kai šias aplinkybes asmenys pagrindžia dokumentais (jei tokių dokumentų nėra, aplinkybės turi būti nustatomos bendrosios kompetencijos teismo sprendimu kaip juridinę reikšmę turintis faktas).

4. Kokios siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir kokių teigiamų rezultatų laukiama:

Siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos įtvirtins tikslų, aiškų reglamentavimą, kad represavimo vietose likusių gyventi buvusių politinių kalinių ir tremtinių šeimose ne vėliau kaip iki 1965 m. gimę vaikai galėtų įgyti nukentėjusio nuo 1939-1990 metų okupacijų teisinį statusą.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas numato: „182 straipsnis. Atleidimas nuo įrodinėjimo. Nereikia įrodinėti aplinkybių: 1) teismo pripažintų visiems žinomomis; 4) preziumuojamų pagal įstatymus ir nepaneigtų bendra tvarka.“

Tai sumažintų teismui ir tremtiniais našta įrodinėti teisme aplinkybes, kurios pripažintos visiems žinomomis ir kurios pagaliau turi būti preziumuojamos pagal įstatymą. Priėmus Įstatymo pakeitimą, būtų

įgyvendintas istorinis teisingumas. taip pat paprasčiau būtų taikomas Įstatymas bei realizuojamos jo nuostatos, o piliečių prašymų išnagrinėjimo ir sprendimų priėmimo procedūros pareikalautų mažiau laiko, darbo sąnaudų ir resursų.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai (jeigu rengiant įstatymo projektą toks vertinimas turi būti atliktas ir jo rezultatai nepateikiami atskiru dokumentu), galimos neigiamos priimto įstatymo pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta:

Priėmus įstatymą, neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką priimtas įstatymas turės kriminogeninei situacijai, korupcijai:

Įstatymo projekto įtakos korupcijai nenumatoma.

7. Kaip įstatymo įgyvendinimas atsilieps verslo sąlygoms ir jo plėtrai:

Įstatymo projektas verslo sąlygoms ir jo plėtrai įtakos neturės.

8. Ar įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams:

Neprieštarauja.

9. Įstatymo inkorporavimo į teisinę sistemą, kokius teisės aktus būtina priimti, kokius galiojančius teisės aktus reikia pakeisti ar pripažinti netekusiais galios:

Priėmus Įstatymo projektą kitų įstatymų keisti nereikės.

10. Ar įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymo projekto sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka:

Įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymo projekto sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka.

11. Ar įstatymo projektas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos nuostatas bei Europos Sąjungos dokumentus:

Įstatymo projektas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus.

12. Jeigu įstatymui įgyvendinti reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, – kas ir kada juos turėtų priimti:

Priėmus Įstatymo projektą, įgyvendinamųjų teisės aktų priimti nereikės.

13. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų įsteigtų fondų lėšų prireiks įstatymui įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais):

Asmenims, kuriems pripažįstamas nuo okupacijų nukentėjusio asmens – tremtinio teisinis statusas, sukakus Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatyme nustatytam socialinio draudimo senatvės pensijos amžiui (toliau – senatvės pensijos amžius) skiriamos ir mokamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos.

Tikėtinas skaičius asmenų, kuriems, įsigaliojus Įstatymo projektu teikiamoms nuostatomis, galėtų būti pripažintas nuo okupacijų nukentėjusio asmens – tremtinio teisinis statusas, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau – LGGRTC) duomenimis, – 400. Remiantis LGGRTC duomenimis, apie priimtus sprendimus dėl nukentėjusio asmens – tremtinio teisinio statuso nepripažinimo pagal Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 5 punkto b papunktį, 52 asmenims šis statusas galėtų būti pripažintas iškart, įsigaliojus Įstatymo pakeitimui. Likę 348 asmenys, tikėtina, dėl tremtinio teisinio statuso pripažinimo kreipsis palaipsniui, artėjant senatvės pensijos amžiui. Kadangi Įstatymo projekto nuostatoje siūloma nustatyti metus (t. y. 1965 m.), iki kurių esant apibrėžtoms aplinkybėms galėtų būti pripažintas tremtinio teisinis statusas, daroma prielaida, kad nuo 2024 m. iki 2028 m. kiekvienais metais teisę į nukentėjusių asmenų valstybinę pensiją įgytų apie 70 asmenų. Atsižvelgiant į siūlymą, kad Įstatymo projektas įsigaliotų 2024 m. liepos 1 d., ir į tai, kad Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisija sprendimus dėl tremtinio statuso pripažinimo priima kartą į ketvirtį, LGGRTC duomenimis, 2024 m. valstybines pensijas gautų 122 asmenys (70 + 52) 3 mėnesius. Remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis (įvertinus indeksavimą), 2024 m. valstybės biudžeto lėšų poreikis Įstatymo projektui įgyvendinti galėtų sudaryti apie 28 tūkst. eurų (122x3x77,42); 2025 m. – 150 tūkst. eurų; 2026 m. – 222 tūkst. eurų.

14. Įstatymo projekto rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados:

Įstatymo projekto rengimo metu specialistų vertinimų ir išvadų negauta.

15. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiam projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno *Eurovoc* temas bei sritis:

Reikšminiai Įstatymo projekto žodžiai, kurių reikia jam įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant reikšminius žodžius pagal Europos žodyno *Eurovoc*, yra tremtinys, politinė tremtis.

16. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai:

Kitų reikalingų pagrindimų ir paaiškinimų nėra.

PRIDEDAMA:

1. SSSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo 1963 m. gruodžio 26 d. įsako kopija (2 lapai).
2. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios tarybos prezidiumo įsako kopija (1 lapas).
3. Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos išvados (6 lapai).

Teikia

LR Seimo narė Angelė Jakavonytė